

Sammanfattning

Denna forsknings-sammanställning riktar sig till lärare som undervisar i musik i grund- och gymnasieskolan. Vi har sammanställt internationell och nationell forskning som visar på möjligheter för lärare att stödja elevers lärande i musik. Av kursplanen i musik framgår att undervisningen i musik syftar till att eleverna utvecklar kunskaper som gör det möjligt för dem att delta i musikaliska sammanhang.

Den systematiska översikten bygger på forskning som har studerat lärares och elevers interaktion kring ett givet ämnesinnehåll i musikundervisningen. Skälet till att vi valt ut studier med detta fokus är att vi ville göra en sammanställning av forskning som ligger nära undervisningspraktiken och som har hög relevans för lärare i deras arbete. Vi anlägger ett dialogiskt perspektiv på undervisning som innebär att undervisning förstås som en form av målinriktad aktivitet, där elever och lärare deltar. Fokus är riktat mot interaktionen i de aktiviteter som förekommer i musikundervisning, hur lärare och elever samspekar och kommunicerar. Översiktens frågeställningar handlar om aktiviteter i musikklassrummet:

1. Vilka aspekter framträder som avgörande för elevers lärande i musik?
2. Vilka möjligheter och hinder kan skapas för elevers lärande i musik?

Frågeställning 1 besvaras i kapitel 3 Resultat genom att exempel från konkreta undervisningsaktiviteter visar vilka olika aspekter av klassrumsinteraktionen som i studierna framträder som avgörande för elevernas lärande. Frågeställning 2 besvaras i kapitel 4 Diskussion och slutsatser genom att vi diskuterar resultaten som presenteras i kapitel 3 utifrån frågan om vilka hinder och möjligheter som kan skapas för elevers lärande i musik.

Översiktens resultat

Studierna i översikten är genomförda i skolors ordinarie undervisning i musik, men undervisningen skiljer sig mellan studierna, exempelvis är det olika lektionsinnehåll och eleverna är i olika åldrar. I denna variation av musikundervisning identifierades fyra aspekter som är avgörande för elevernas lärande, och som kommer till uttryck i aktiviteterna:

1. Hur undervisningen ramar in.
2. Att ta elevernas perspektiv.
3. Lärares stöttande handlingar.
4. Att representera det musikaliska innehållet.

Resultaten från respektive studie kunde sorteras in under en eller flera av de fyra aspekterna, och på sätt skapade vi syntesen. I denna sammanfattning för vi samman redovisningen av respektive aspekt av aktiviteterna i resultatkapitlet med det som tas upp i diskussionen i kapitel 4 om vilka möjligheter och hinder som kan skapas för elevers lärande.

Hur undervisningen ramas in

Inramningen av undervisningen har betydelse för vad som blir möjligt att göra i interaktionen. Den skapas bland annat genom hur läraren har planerat en viss aktivitet med avseende på till exempel vad som ska göras, vilket lärande det förväntas leda till samt vilken typ av elevsamarbete eller lärarhjälp som förväntas. Inramningen av undervisningen skapas och omskapas i interaktion mellan läraren och eleverna. Elevernas svar och samspelet mellan elever, lärare och musikaliskt material kan påverka inramningen på både kort och lång sikt.

I en typ av inramning är det musikaliska ämneskunnandet, begreppet ostinato, väl inpackat i en uppgift där lite utrymme ges åt musikaliskt omdöme om klingande musik. Det är en uppgift som ger eleverna möjlighet att lära sig hur ett musikaliskt begrepp kan användas i musikskapande, men den ger eleverna begränsade möjligheter att utveckla sin förmåga att bedöma musikaliska kvaliteter i musiken.

En väsentligt annorlunda inramning framträder i en undervisning där upplevelsen av musik och hur det låter, är central. Möjligheterna till lärande synes i denna inramning framför allt vara elevernas erfarenhet av att kunna spela en låt tillsammans: en gemensam lustfylld musikupplevelse.

Även i en annan studie har eleverna till uppgift att lära sig att spela en låt tillsammans, men inramningen är ytterligare en annan. Undervisning präglas av ett informellt lärandeideal, vilket innebär att eleverna arbetar i grupp och i stor utsträckning själva förutsätts ta reda på den information de behöver för att lära sig att spela låten. Eleverna ber ändå läraren om hjälp men hänvisas till att själva ta reda på hur man går till väga. Eleverna kommer inte vidare i sitt arbete förrän de till slut får hjälp av läraren, vilket sannolikt begränsar deras musikaliska lärande.

I ytterligare en studie ges exempel på att en inramning med starkt fokus på vissa musikaliska kvaliteter kan leda till jämställdhetsproblem. Den rockgenre som läraren i exemplet valt domineras av en manligt kodad estetik som både lärare och elever verkar ta för given. Denna musikaliska inramning bidrar till att pojkarna tar mer utvecklande uppgifter medan flickorna väljer eller tilldelas stödjande och mindre expressiva roller i ensemblen.

Att ta elevernas perspektiv

Denna aspekt syftar på det läraren kan göra för att ta elevernas perspektiv på undervisningen och innehållet. Det är först när läraren har information om hur eleven förstår något som läraren kan bidra med stöd som svarar mot elevens behov och erfarenheter. Elevernas perspektiv visar sig på olika nivåer i undervisningen.

I studierna finns exempel på vad det innebär att läraren och eleverna inte tycks förstå uppgiftens inramning på samma sätt, exempelvis om uppgiften är öppen för

elevernas personliga tolkning eller avgränsad av regler och anvisningar. Att ta elevernas perspektiv kan också vara att försöka förstå elevernas intention, något som kan underlättas genom att läraren vid elevers musikskapande förhåller sig till "eleven som kompositör" snarare än till "kompositionen som produkt". Det betyder att läraren ger återkoppling på elevernas pågående arbete och uppmuntrar dem att dela sina tankar om det de vill åstadkomma. Att försöka förstå vad eleverna vill åstadkomma och stödja dem kan också beskrivas som att förhålla sig till eleverna som deltagare i en gemensam aktivitet. Vi ser också exempel på vad det kan innebära att lärare inte tar elevernas perspektiv på undervisningen och innehållet och att de därmed inte möts i dialogen, vilket verkar begränsa elevernas musikaliska lärande.

Att ta elevernas perspektiv kan också vara att identifiera de musikaliska problem som eleverna utmanas av och vilka musikaliska ämneskunskaper eleverna behöver för att lösa dem, vilket i en studie benämns responsiv undervisning. Vi ser emellertid exempel på att lärare i stället för att introducera den musikaliska ämneskunskap eleverna skulle behöva för att lösa de problem de möter, att ta ackord på en keyboard, hjälper eleverna genom att peka på de tangenter eleverna ska trycka ned. Det löser visserligen elevernas problem för stunden men begränsar elevernas lärande då det inte bidrar till generellt ämneskunnande.

Som framgår i en av studierna kan man som lärare inte ta för givet att eleverna förstår det man säger eller gör, på det sätt man tänkt. Det exemplifieras i en studie där läraren efter varje lektionsavsnitt ställer frågor om hur eleverna förstått lektionen och innehållet. En sådan dialog med elevgruppen kan också bidra till elevernas musikaliska lärande genom att eleverna får ta del av varandras perspektiv på lektionsinnehållet.

Lärarens stöttande handlingar

Denna aspekt avser lärarens strategier för att stötta elevers musikaliska lärande vidare. En del av lärarens stöd består i att genom frågor rikta elevernas uppmärksamhet mot en viss estetisk aspekt av musiken. Studierna ger både exempel på när lärarens frågor bidrar till elevernas musikaliska lärande genom att de riktar elevernas uppmärksamhet mot det musikaliska innehåll som läraren avser att eleverna ska lära sig, och när lärarens frågor inte får den effekten. Även om frågor kan fylla funktionen att rikta elevernas uppmärksamhet mot det eleverna ska lära sig, kan de behöva knyta an till elevens intention och förståelse av uppgiften.

Systematisk variation kan också vara ett sätt att rikta elevernas uppmärksamhet. Exempelvis genom att kontrastera musikstycken som går i tvåtakt respektive trettakt i syfte att få eleverna att uppmärksamma taktarten i musikstycken. Det är emellertid viktigt att vara medveten om att den variation man avsett att uppmärksamma inte säkert är den som eleverna erfar. Det är därför av betydelse att om möjligt begränsa vad som varierar.

I studierna visas också hur frågor kan användas för att bryta ner de problem som

eleverna arbetar med i mindre delar så att de blir enklare att lösa, liksom hur lärare stöttar elevers lärande genom att berömma och uppmuntra eleverna på sätt som stärker deras tro på sin förmåga och motiverar dem att fortsätta arbeta.

Att representera det musikaliska innehållet

Denna aspekt av lärares och elevers samspel och kommunikation visar hur det musikaliska innehållet representeras i undervisningen. Att representera en musikalisk kvalitet, exempelvis en rytm, i form av en gest förstår vi som att den estetiska kvaliteten – rytmen – översätts till en representation (en gest). Musikämnet kan sägas innehålla ett universum av översättningar. Det är översättningar från musiken till representationer och från representationer till musiken, liksom översättningar mellan olika representationer. Dessa översättningar är en central aspekt av lärares och elevers gemensamma meningsskapande och en förutsättning för elevers lärande i musik.

Studier som ingår i översikten visar att språket fyller en viktig funktion i interaktionen mellan lärare och elever. En studie visar att behovet av musikaliska begrepp för att kommunicera om musikaliska kvaliteter i musiken blir tydligt när eleverna saknar begrepp för den musikaliska kvalitet läraren vill rikta deras uppmärksamhet mot. Vi ser i studierna att andra representationsformer, såsom gester och ljudhärmande ord, kan fungera som en gemensam plattform för vidare musikaliskt lärande, när elever inte har musikaliska begrepp. Gester är en form av deiktiska referenser, en uttrycksform som förutsätter att de som kommunicerar är närvarande i tid och rum. Läraren introducerar musikaliska begrepp för det som eleverna uttrycker med gester, vilket möjliggör ett lärande som innebär att eleverna kan samtala om de estetiska kvaliteterna även i andra sammanhang.

En annan representationsform som framträder som betydelsefull i studierna är grafiska representationer. En studie visar att en elevs grafiska representation i form av en målning gör det möjligt för elev och lärare att samtala om det eleven hör i musiken. Grafiska representationer av ett musikstyckes form och struktur som lärare och elever skapar tillsammans, kan fungera som stöd i elevers musikskapande.

I studierna är översättningar till just grafiska representationer ibland så centrala att de på ett eller annat sätt strukturerar hela undervisningen. Det ser vi exempelvis i undervisning där notblad fyller en viktig funktion i elevers arbete med att öva in en låt på instrument. I en av de studierna består notationerna både av traditionell västerländsk notation och tecken som läraren själv skapat och som är lättare att förstå än traditionell notation. De noterade tecknen blir en genväg till gemensamt lustfyllt musicerande. Här finns en likhet med deiktiska referenser som tidigare beskrivits, i det att lärarens hemgjorda tecken kan lösa specifika problem i en viss kontext, men har begränsad användbarhet utanför kontexten.

Vi ser i studier också att det finns en risk att representationer av musikaliska aspekter ersätter det som de representerar. I en studie sker undervisning om kvintcirkeln helt utan direkta kopplingar till den musik den representerar. I en annan studie blir representationsformen – klappmönster som avser att representera olika taktarter – överordnat den klingande musik som den är tänkt att representera. En studie illustrerar utmaningen att använda klingande musik, som i sig själv är flyktig, för att representera en estetisk kvalitet.

Sammanfattningsvis ser vi att flera av syntesens resultat går igen genom flera olika typer av sammanhang i musikundervisning. Samma typ av slutsats: om betydelsen av inramning, av att ta elevens perspektiv, av att stötta och av att översätta mellan representationsformer, visar sig i såväl studier av ensembleundervisning som i musikskapande eller musikteori. Detta leder till en övergripande slutsats i förhållande till översiktens avsikt att bidra till att förbättra undervisningen i musik: genom att rikta uppmärksamheten mot interaktionen mellan lärare och elever i klassrummet finns stor potential för kvalitetsutveckling. Att utveckla undervisning kan annars lätt komma att handla om att utarbeta undervisningsformer, nya aktiviteter eller metoder för planering och bedömning.

Användning av resultaten

Den forskning vi sammanställt i översikten avser att bidra till lärares kunskaper om undervisning i musik och ge lärare perspektiv på den egna musikundervisningen och hur den kan utvecklas. Studierna beskriver och ger en förståelse av situationer i musikundervisningen som vi tror att lärare på ett eller annat sätt kan känna igen sig i. Den ger idéer om vilka utmaningarna är och vad man behöver vara medveten om och uppmärksam på. De förslag till reflektionsfrågor som ges i översikten är alla riktade mot interaktionen i klassrummet – lärarens och elevernas dialog - och frågorna är möjliga att applicera oavsett elevernas ålder eller typ av undervisningsinnehåll.

Urval av forskning

Översikten är en sammanställning av 14 studier som systematiskt valts ut efter omfattande sökningar i internationella och nationella forskningsdatabaser. Åtta av de fjorton studierna har genomförts i Sverige, två i USA och en studie i vardera av följande länder: Norge, Singapore, Spanien och Storbritannien.

